

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 9 • Haziran 2024 • 139-164
Issue: 9 • June 2024 • 139-164

Psikolojik Danışmanların Danışma Sürecindeki Manevi Boyuta İlişkin Yaklaşımları

Approaches of Psychological Counselors to the Spiritual
Dimension in the Counseling Process

Rızvan Cerrahoğlu

Uzman Öğretmen
Gazi Paşa İlkokulu
E-posta: rzcerrahoglu@gmail.com
Orcid: 0009-0003-8121-1490
Samsun / Türkiye

Expert Teacher
Gazi Paşa Primary School
E-mail: rzcerrahoglu@gmail.com
Orcid: 0009-0003-8121-1490
Samsun / Türkiye

Cemile Çelik Yanık

Uzman Öğretmen
Celal Yardımcı Ortaokulu
E-posta: cemilegold@gmail.com
Orcid: 0009-0008-1975-3279
İstanbul /Türkiye

Expert Teacher
Celal Yardımcı Secondary School
E-mail: cemilegold@gmail.com
Orcid: 0009-0008-1975-3279
İstanbul /Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1455075>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type
Geliş Tarihi • Received
Kabul Tarihi • Accepted

Araştırma • Research
07 Nisan 2024 • 07 April 2024
11 Haziran 2024 • 11 June 2024

Ö z e t

Bu araştırmanın amacı, psikolojik danışmanların psikolojik danışma sürecine maneviyatın dâhil edilmesiyle ilgili görüş ve uygulamalarının incelenmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde psikolojik danışmanların maneviyat içerikli danışma süreci ile ilgili görüşleri, manevi boyut ile ilgili kullandığı yöntem ve teknikleri ve manevi boyut açısından kendi donanım ve yeterliliği ile psikolojik danışmanlık eğitim programlarına yönelik düşünceleri araştırılmıştır. Bu araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dini Danışmanlık ve Rehberlik alanında 2022-2023 eğitim öğretim yılı tezsiz yüksek lisans dönem projesinden üretilmiştir. Araştırma Samsun ilinin çeşitli ilçelerinde yetişkin psikolojik danışmanlığı yapan 32 psikolojik danışman ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık yükseköğretim programında görev yapan 2 akademisyen olmak üzere 34 psikolojik danışman ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilerek çeşitli temalar ve kategoriler elde edilmiştir. Araştırma bulguları, psikolojik danışmanların (%74) büyük bir çoğunluğunun danışmanlık sürecinde maneviyatı önemseydiğini ve danışanlarının bu yönünün dikkate alınması gerektiğine ilişkin yaklaşımı savunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, psikolojik danışmanlık alanında maneviyatın giderek daha fazla kabul gördüğünü ve önemsendiğini göstermektedir. Ancak katılımcıların %18'i maneviyatın hassas bir konu olması, danışanı yönlendirme riski veya bu alanda yeterli donanıma sahip olmama gibi bazı faktörlerin etkisi ile danışma sürecinde manevi boyuta mesafeli yaklaşıtları görülmüştür. Katılımcıların dini/manevi konuların danışma ortamında ele alınmanın etik açıdan doğru olup olmadığı ve bu konuların danışma ortamında nasıl ele alınacağıyla ilgili sorun yaşadıkları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Yine araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %12'ye yakını danışmada maneviyatın ele alınmasını doğru bulmadıkları sonucuna ulaşmaktadır. Bu durum, psikolojik danışmanların yükseköğretim programlarında kazandıkları mesleki bilgi ve becerilerin, danışma sürecinde manevi konulara yaklaşımlarını etkilemiş olabilir. Psikolojik danışmanların danışanların sorunlarını ele alırken rüya analizi, logoterapi, bibliyoterapi gibi teknikleri kullandıkları gibi bulgulara ulaşılmıştır. Danışmanlık sürecindeki manevi boyutun danışma ortamında danışanın ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmasının görünenden daha karmaşık bir konu olduğu görülmektedir. Bu süreç çoğunlukla psikolojik danışmanların kişisel farkındalıklarını ve bu alanla ilgili danışmanlık becerilerini geliştirmek için eğitim programlarının düzenlenmesine bağlıdır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Psikolojik danışma
Manevi boyut • Danışma süreci • Manevi yaklaşımlar

A b s t r a c t

The aim of this research is to investigate psychological counselors' perspectives and practices regarding the integration of spirituality into the counseling process. Within this overarching goal, the study explores counselors' views on spirituality-infused counseling, the methods and techniques they employ concerning the spiritual dimension, their own competencies in this area, and their opinions on counseling education programs. This study stems from a non-thesis master's project in Religious Counseling and Guidance at Ondokuz Mayıs University during the 2022-2023 academic year. It involved 34 psychological counselors, comprising 32 practitioners from various districts in Samsun engaged in adult psychological counseling, and 2 academics from the Guidance and Psychological Counseling higher education program. Employing a phenomenological design as a qualitative research method, data were analyzed using content analysis, yielding several themes and categories. The findings indicate that a substantial majority (74%) of psychological counselors value spirituality and advocate for its inclusion in counseling practice, reflecting a growing acceptance and significance of spirituality within the field. However, 18% of participants approach the spiritual dimension cautiously, citing concerns such as topic sensitivity, potential client influence, or insufficient expertise in this domain. Ethical dilemmas regarding the appropriateness of discussing religious/spiritual topics in counseling settings and strategies for addressing these topics appropriately were also evident among participants. Additionally, nearly 12% of counselors believe that integrating spirituality into counseling may not be appropriate, suggesting that professional education and training significantly influence counselors' approaches to spiritual issues in practice. Furthermore, the study reveals that counselors utilize techniques such as dream analysis, logotherapy, and bibliotherapy in addressing client issues. It underscores the complexity of integrating the spiritual dimension into counseling tailored to clients' needs, emphasizing the importance of training programs that enhance counselors' personal awareness and skills in this specialized area.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Psychological counseling
Spiritual dimension • Counseling process
Spiritual approaches

Giriş

21. yüzyılda psikolojik danışma, danışanın kültürel kimliği ile manevi ve dini inançlarını da dikkate alan, daha bütüncül ve geniş kapsamlı bir yaklaşıma dönüşmektedir. Bu yaklaşım, danışmanlıkta kültürel duyarlılığı ve manevi farkındalığı teşvik etmektedir. Manevi ve dini inançların danışma süreçlerinde dikkate alınması, kültürel ve bütüncül bir yaklaşımın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu yaklaşım, American Counseling Association (ACA) tarafından yayınlanan mesleki etik kurallarında da vurgulanmış ve desteklenmiştir (ACA, 2014).

Psikolojik danışmanlıkta maneviyatın rolü ile ilgili araştırmalar büyük ölçüde yurtdışında yapılmaktadır. Türkiye'de ise, bu konudaki araştırmalar son zamanlarda artmaya başlamıştır. Bu araştırmanın sonuçları, psikolojik danışmanların maneviyatla ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmelerine ve danışmanlık sürecinde maneviyatı daha etkili bir şekilde kullanmalarına yardımcı olabilir. Hümanist anlayışın etkisiyle, danışanın ihtiyaçlarına odaklanan yaklaşımlar, manevi unsurların psikolojiye dahil edilmesini sağlamıştır. Bu kapsamda bu çalışma dine/maneviyata ve kültüre duyarlı danışmanlığın kuramsal alt yapısını incelemeyi amaçlamaktadır

a. Kuramsal Çerçeve

a.a. Psikolojik Danışma ve Psikolojik Danışman

Psikolojik danışma, Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (1997) tarafından, bireylerin kişisel gelişimlerinde yaşadıkları engellerle baş etmeleri ve kişisel kaynaklarını kullanarak en uygun şekilde gelişim sağlamalarına yardım etme süreci olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik danışman ise bireyin birçok alandaki gelişimini kolaylaştırmak, bu alanlarda karşılaşılabileceği sorunlarla başa çıkabilmelerini sağlamak ve ruh sağlığını güçlendirmek amacıyla çeşitli müdahale stratejilerini uygulayan, bu konuda uzmanlaşmış kişi olarak tanımlanmaktadır (Çakar, 2021: 2).

a.b. Manevi Boyut

Günümüzde psikoloji literatürü içerisinde yeniden tanımlanma sürecinde olan maneviyat kelimesi, Arapça bir kelimedir ve TDK sözlüğüne göre iki anlamı bulunmaktadır. Birinci anlamı “maddi olmayan değerlerin ve kavramların ifadesi”, ikinci anlamı “insanın içsel motivasyonu ve azmi” anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Tanımda geçen manevi sözcüğünün anlamı ise, maddi varlıkların ötesinde bulunan, insanın iç dünyasına ait olan, duyularla algılanamayan ve soyut

bir niteliğe sahip, maddi gerçekliğin ötesinde var olan ve insanın duygusal, ruhsal ve zihinsel boyutlarıyla ilişkilendirilen bir anlamı ifade eder (Toparlı, 2005: 1339).

Maneviyat kavramı ile ilgili yapılan literatür araştırmalarına bakıldığında maneviyatın; “tüm insanların doğuştan getirdiği bir yetenek, iyileştirici ve bütünleştirici bir enerji, ruhun bir yansıması, bireyin kendisinden daha yüce olan yaratıcı bir güç ile birlikte olma isteği, içsel bir enerji kaynağı olduğu, sadece bir inanç sistemine bağlı olmadığı, yaşamdaki anlam, amaç, kendini arama, kendini aşma, kişisel değişim ve ritüelleri kapsadığı ya da aşkınlıkla yani kutsal bir gerçekle olan karşılaşmayı içerebileceği” şeklinde genel özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir (Tan ve Yıldız, 2022: 453).

a.c. Maneviyat ve Psikoloji İlişkisi

Manevi boyut, yaşamın, sağlığın, hastalığın, acının, ağrının ve ölümün anlamının bulunmasında bireylere yardımcı olur. Maneviyat, bedensel ve ruhsal etkileşimi sağlayan ve dengeleyen bütünsel bir güç olarak görülebilir. Geçmişte, bireyin manevi boyutu genellikle sadece dini inançlar ve uygulamalarla sınırlı olarak ele alınıyordu. Ancak günümüzde, maneviyat algısı, sadece din ile sınırlı olmayan daha geniş bir kavram olarak görülmektedir (Düzgüner, 2013: 81). Yaratılış gereği insanların yapısında bulunan maneviyat olgusu psikolojik danışma sürecine benzersiz bir derinlik katmaktadır. Danışanların danışma esnasında manevi ve ruhani yönlerini de açıklama ihtiyacı hissettikleri bir gerçektir. Son zamanlarda psikoloji alanında yaşanan gelişmelere baktığımızda bireyin manevi ihtiyaçları, psikolojik yardım aramanın önemli sebeplerinden biri haline gelmiştir (Kararımak, 2004: 46). İşte ruh sağlığı alanında oluşan bu ihtiyacı Amerikan Psikiyatri Birliği (ACA) görmezlikten gelmemiş ve 2013 yılında yayınlamış olduğu Ruh Hastalıkları Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'nın (DSM-V) dördüncü basımında, din ve maneviyat kültürel sınıflandırma altında yer almıştır (Koroğlu, 2013: 289). Bu durum, din/maneviyat ile sağlık/psikopatoloji arasında ayırıcı tanı imkânı sağlamıştır. Bu şekilde, psikolojik danışma sürecinde din ve maneviyatın rolü, kültürel çeşitlilik bağlamında incelendiğinde, çok kültürlülük perspektifinin önemine vurgu yapılan bir yaklaşımın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir (Prusak, 2016: 179).

a.d. Literatür Değerlendirmesi

Amerikan Psikoloji Derneği'nin psikologlarla yapmış olduğu araştırmaya göre, Amerika'da çalışan psikologlar danışanlarının %60'ının sorunlarını ifade ederken manevi boyutuyla ilgili anlatımlarda

buldukları saptanmıştır. Bu araştırma verilerine göre, her altı kişiden birinin psikolojik danışma esnasında doğrudan manevi boyut ile ilgili içeriklere değindiği belirlenmiştir. Araştırmaya katılan danışanların %72'sinin psikoterapi sürecinin farklı aşamalarında, manevi boyut ile ilgili ifadelerde bulunmaktadır (Takmaz, 2015: 15).

Türkiye'de psikolojik danışmanlıkta maneviyatın rolü üzerine yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır ve çeşitli faktörlerin etkisiyle danışanların dini inançlarını ve maneviyatını danışmanlık sürecine dahil etmenin genellikle uygun görülmediği söylenebilir (Kararımak, 2004: 50).

b. Problem ve Amaç

Bütün bunlar dikkate alındığında, ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların artık danışanlarının manevi ve dini nitelikli içeriklere daha sık maruz kalacakları öngörülebilir. Bireyi her yönüyle etkileyebilen din ve maneviyat Türk toplumunda oldukça hassas bir ögedir ve kültürel kimliğin önemli özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda dini ve manevi temalı konuların psikolojik danışma/psikoterapi pratiklerinde yer alması kaçınılmazdır. Bundan dolayı bu araştırmanın amacı, psikolojik danışmanların danışma sürecinde karşılaşmış oldukları manevi boyuta ilişkin görüş ve yaklaşımlarını incelemektir.

Araştırmanın temel problem cümlesi: “Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi boyuta ilişkin yaklaşım ve görüşleri nelerdir?” şeklindedir.

Araştırmanın problemi doğrultusunda belirlenen alt problemleri şunlardır:

1. Psikolojik danışmanların, psikolojik danışma sürecinde manevi boyutun ele alınmasına dair görüşleri nelerdir?
2. Psikolojik danışmanların, manevi konuların danışma sürecine etkileri konusundaki görüşleri nelerdir?
3. Psikolojik danışmanın danışma sürecinde manevi boyut ile ilgili kullanmış olduğu yaklaşımlar ve yöntemler nelerdir?
4. Psikolojik danışmanların, maneviyat ile ilgili kendi donanım ve yeterliliği ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programlarının yeterliliği hakkında görüş ve önerileri nelerdir?

Genel olarak hassas bir konu olarak kabul edilmesi nedeniyle manevi boyutun eğitim ve psikolojik danışma uygulamalarında uzun süre dikkate alınmadığı söylenebilir. Shafranske'nin (1996) araştırmasında ortaya koyulan, genellikle psikoterapi ve psikolojik

danışma süreçlerinde, toplumun geniş kesiminin benimsediği inanç sistemlerinin dikkate alınmadığı yönündedir. Psikoterapötik etkinliğin elde edilmesi için, manevi boyutun danışma sürecine dâhil edilmesinin önemli olduğunu vurgulayarak uyarıda bulunmaktadır (Kımtır, 2013: 86-87). Günümüzde, danışmanlık süreçlerinde danışanların moralini artırmak ve sorunlarına manevi kuvvetlerin entegrasyonu ile çözüm bulmak önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Ancak, literatürde ve uygulamada, birçok danışmanın bu manevi boyutu ihmal ettiği gözlemlenmektedir (Doğan, 1997: 35). Ülkemizde yaygın olarak danışanların manevi yönünün danışmaya eklenmesi kabul edilebilir bir durum olarak görülmemektedir. Ancak alan yazın incelendiğinde, pek çok araştırma sonuçları danışanın maneviyatının dikkate alınmasının psikolojik danışma sürecine olumlu katkıda bulunacağı sonucunu ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar, maneviyat ile ruh sağlığı ve iyilik hali arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Lokmanoğlu, 2021: 237-266). Din Psikolojisi alanında önemli isimlerden Pargament'e (2011) göre, bireyler ruhsal bakış açısıyla kendi yaşamlarını daha geniş bir açıdan değerlendirebilirler. Bunun sonucunda kişi hayatta karşılaştığı olduğu problemleri farklı bir bakış açısıyla görebilir ve etkili çözümler geliştirebilir (Okan ve Ekşi, 2017: 146). Özetle, psikolojik danışmanlar, danışma sürecinin çeşitli aşamalarında danışanlarının manevi boyutlarını göz önünde bulundurarak onların sorunlarını çözmesi konusunda daha etkili olabilirler.

Görünüşe göre, danışmanların danışma sürecinde manevi boyutun ele alınmasıyla ilgili görüşlerini inceleyen çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Bu çalışma, ülkemizde psikolojik danışma ve manevi boyut ile ilgili yapılan az sayıdaki araştırmalardan biri olması nedeniyle önem arz etmektedir. Mevcut kaynaklar incelendiğinde psikolojik danışma ve manevi boyut genellikle Amerika ve Avrupa'da yoğun olarak ele alınmakta olup diğer kültürlerde bu konuyla ilgili uygulamalara ait araştırmaların oldukça yetersiz olduğunu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarının, psikolojik danışmanların manevi boyutun danışma sürecindeki önemine odaklanarak, ilgili alan yazına değerli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu katkılar, danışma sürecinin etkililiğini artırma potansiyeline sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda ilgili eğitim programlarının içeriğinin geliştirilmesine de zemin hazırlayabilir. Ayrıca, araştırmanın farklı çalışmalara ışık tutarak, bu alandaki bilgi birikimini artırabileceği öngörülmektedir.

c. Yöntem

Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma modeli kullanılarak, psikolojik danışmanların danışma sürecinde karşılaştıkları manevi boyuta ilişkin deneyimlerini ele alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, danışmanların manevi boyutla ilgili deneyimlerini nasıl ele aldıklarına dair görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

c.a. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; 2023 yılında Samsun ilinin İlkadım, Atakum, Canik, Çarşamba, Terme ve Bafra ilçelerinde yetişkin psikolojik danışmanlığı yapan 34 psikolojik danışman ve Eğitim Fakültesi PDR programında görev yapan 3 öğretim görevlisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır.

Psikolojik danışmanların mesleki deneyiminin yüksek olması, lisansüstü programlardan mezun olanların temsil edilmesi ve her iki cinsinde birbirine yakın bir şekilde temsil edilmesi gibi örnekleme ölçütleri belirlenerek çalışma grubunun mesleki deneyimlerinin ve yeterliliğinin yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Araştırma öncesinde, belirli kriterlere uygun psikolojik danışmanlar; ön görüşmeler aracılığıyla belirlenmiştir. Görüşmeye katılan psikolojik danışman ve Eğitim Fakültesi PDR alanında öğretim görevlilerine ait bazı demografik bilgiler Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo-1:
Çalışma grubunun demografik özellikleri

Katılımcı Kodu	Görev Yaptığı İl/İlçe	Görevi	Cinsiyet	Hizmet Yılı	Kariyer Durumu
PD1	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	21-25	Yüksek lisans
PD2	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	26-30	Yüksek lisans
PD3	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	26-30	Lisans
PD4	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD5	Samsun/Canik	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD6	Samsun/Canik	Psikolojik Danışman	K	21-25	Lisans
PD7	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	K	21-25	Lisans
PD8	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	26-30	Lisans

PD9	Samsun/Çarşamba	Psikolojik Danışman	K	21-25	Yüksek lisans
PD10	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	K	16-20	Lisans
PD11	Samsun/Atakum	Öğretim Görevlisi	K	26-30	Doktora
PD12	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	21-25	Yüksek lisans
PD13	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	E	21-25	Yüksek lisans
PD14	Samsun/Canik	Psikolojik Danışman	E	21-25	Yüksek lisans
PD15	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	K	21-25	Lisans
PD16	Samsun/İlkadım	Psikolojik Danışman	K	16-20	Lisans
PD17	Samsun/Atakum	Öğretim Görevlisi	K	31 +	Doktora
PD18	Samsun/Atakum	Psikolojik Danışman	K	21-25	Lisans
PD19	Samsun/Atakum	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD20	Samsun/Atakum	Psikolojik Danışman	K	21-25	Lisans
PD21	Samsun/Atakum	Psikolojik Danışman	K	26-30	Yüksek lisans
PD22	Samsun/Atakum	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD23	Samsun/Atakum	Öğretim Görevlisi	E	21-25	Doktora
PD24	Samsun/Terme	Psikolojik Danışman	K	11-15	Lisans
PD25	Samsun/Terme	Psikolojik Danışman	E	16-20	Lisans
PD26	Samsun/Terme	Psikolojik Danışman	E	26-30	Lisans
PD27	Samsun/Çarşamba	Psikolojik Danışman	K	21-25	Lisans
PD28	Samsun/Çarşamba	Psikolojik Danışman	E	26-30	Yüksek lisans
PD29	Samsun/Çarşamba	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD30	Samsun/Bafra	Psikolojik Danışman	K	31 +	Yüksek lisans
PD31	Samsun/Bafra	Psikolojik Danışman	E	6-10	Lisans
PD32	Samsun/Havza	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD33	Samsun/Tekkeköy	Psikolojik Danışman	E	21-25	Lisans
PD34	Samsun/Tekkeköy	Psikolojik Danışman	K	16-20	Lisans

Yukarıdaki Tablo-1 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların %56'sı erkek, %44'ü ise kadındır. Araştırmaya katılanların hizmet süresine bakıldığında %88'i 20 yıl ve üzeri, %12'si 'si 16-20 yıl, %3'ü 6-10 Yıl aralığındadır. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanlar, alanlarında uzun yıllara dayanan tecrübeleriyle öne çıkmaktadır. Katılımcı psikolojik danışmanların %65'i lisans, %26'sı yüksek lisans ve %9'u doktora eğitimine sahip oldukları görülmektedir. Görüldüğü gibi katılımcıların yüksek mesleki deneyime sahip olmalarına, lisansüstü mezunlarının yer almasına ve her iki cinsiyetin benzer oranlarda temsil edilmesine özen gösterilmiştir.

c.b. Veri Toplama Araçları

Araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış açık uçlu soruları içeren Görüşme Formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

c.c. Verilerin Toplanması

Görüşme Formu, gönüllü olarak katılan 31 psikolojik danışman ile 3 PDR Öğretim Görevlisine uygulanmıştır. Görüşme Formunda araştırmanın amacı açıkça belirtilmiş ve gizlilik prensibi teminat altına alınmıştır. Katılımcıların yanıtlarını etkileyecek yönlendirmelerden kaçınılmıştır.

c.d. Verilerin Analizi

Katılımcı görüşleri, nitel araştırma veri analizi yöntemlerinden tema analizi ve içerik analizi kullanılarak yazılı metinler şeklinde incelenmiştir. Elde edilen nitel veriler tema analizi ile analiz edilmiş ve sonrasında nicel verilere dönüştürülmüştür. Gönüllü olarak görüşmeye katılan psikolojik danışmanların isimlerine etik kurallar çerçevesinde araştırmada yer verilmemiştir. Psikolojik danışmanların isimleri PD1, PD15 vb. şeklinde kodlanarak görüşme soruları analiz edilmiştir.

Son aşamada, araştırmacı tarafından olgunun derinlemesine anlaşılması için literatür çerçevesinde yapılan araştırma sonuçlarının analiziyle, ilişkilerin açıklanması ve sonuçlara dayalı önerilerin geliştirilmesi sağlanmıştır.

d. Bulgular

Yapılan veri analizi sonucunda psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi boyutu ele almaya yönelik görüşleri dört tema altında ele alınmıştır. Bu genel temalar, psikolojik danışmanların; (1) psikolojik danışma sürecinde, manevi boyutun ele alınmasına ilişkin görüşleri, (2)

manevi konuların psikolojik danışma sürecine etkileri ile ilgili görüşleri, (3) danışma sürecinde manevi boyut ile ilgili kullanmış olduğu yaklaşımlar ve yöntemler, (4) kendi donanım ve yeterliliği ile rehberlik ve psikolojik danışmanlık programlarının yeterliliği ile ilgili görüşleri şeklinde ele alınmıştır.

Adı geçen dört genel temanın altında kategoriler bulunmaktadır. Bu bölümde, elde edilen veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır

d.a. Manevi Boyutun Danışma Sürecine Sokulması

Psikolojik danışmanların manevi boyutun ele alınmasına yönelik görüşleri, kabul edici ve reddedici tutum olmak üzere iki kategori altında incelenmiştir (bkz. Tablo-2).

Tablo-2:

Psikolojik danışma sürecinde manevi boyutun ele alınması
(Kategori 1: Kabul edici tutum ve Kategori 2: Reddedici tutum)

<i>Katılımcı görüşleri</i>	<i>Frekanslar</i>
<i>Kategori 1: Kabul edici tutum</i>	
Danışanın maneviyatla ilgili kullandığı ifadeleri ele alma	24
Manevi yönelimli danışanı olduğu gibi kabul etme	23
Danışanın dini ritüellerine saygı gösterme	25
Danışanı bütüncül değerlendirme	23
<i>Kategori 2: Reddedici tutum</i>	
Manevi içerikleri danışma süreci dışında tutmak	4
Danışmanın manevi etkinlikleri görev tanımı dışında görmesi	4
Yönlendirme riski	6
Manevi konularda yanlış bilgi verme kaygısı	7
Danışmanın manevi boyut konusunda yatkın olmaması	6

Psikolojik danışmanlık sürecinde danışanların dua etme, manevi/dini içerikli okumalar yapma, manevi tecrübelerini paylaşma gibi manevi etkinliklerine yönelik yaklaşımlar, psikolojik danışmanlar tarafından genellikle doğal karşılanmaktadır. Bu konuda yansız kalmayı tercih eden veya danışmada ele alınmasını doğru bulmayan katılımcılar da mevcuttur. Bu konuda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Makul karşılarım, danışanımın dini değerlerine ve maneviyatına önem veririm. Amin derim.” (PD3: 4c).

“Tepki vermem” (PD 10: 2, a4). *“Dua edebilir. Manevi içerikli kavramları kullanabilir, manevi/dini rüyalarını anlayabiliyor. Bu durumda nötr davranırım.”* (PD 10: 3, a3).

“Duasının içeriğiyle ilgilenirim, danışan için psikodinamiğini ve ne anlama geldiğini, sorunuyla bağlantısını kurmaya çalışırım.” (PD 12: 4c).

“Danışanlarım genelde danışma esnasında dini/manevi konuları dile getirirler. Danışmada dini/manevi konulara yaklaşırken terapötik olarak danışanın kendi içsel dünyasında dini inancın yerini anlamaya çalışıyorum.” (PD 4: 3c).

“Bazı aşırı tutumlar karşısında zorluk çektiğim olur. Dikkat etmeye çalışırım.” (PD9: 3d).

“Bazen zorluk çektiğim oluyor. Dediğim gibi dini, manevi konularda derinlemesine bilgi sahibi olamayabilirim ve yanlış yönlendirme riskinden bu konuda sıkıntılar yaşayabileceğimi düşünüyorum.” (PD 12: 3d).

“Manevi unsurların danışmada ele alınması konusunda herhangi bir eğitim almadığımdan bu konularda kendimi yeterli görmüyorum ve yanlış bir yönlendirme yapmak istemiyorum. Bu yüzden manevi konular danışanıma ortamı dışında tutmayı tercih ederim.” (PD16: 4e).

Araştırma bulgulara göre: psikolojik danışmanların %74'e yakını, danışma ortamında manevi konuların ele alınmasını uygun bulmaktadır. Hatta bazıları bunu bir zorunluluk olarak görmektedir. Bu danışmanlar, maneviyatın danışanın ruhsal ve duygusal iyiliklerine katkıda bulunabileceğine inanmaktadır. Ancak psikolojik danışmanların %18 gibi önemli bir kısmının manevi konuları danışmanlık sürecine dâhil etme konusunda direnç gösterdiğini ortaya koyuyor. Bu direncin arkasında, danışanı yönlendirme riski, yanlış bilgi verme kaygısı, bu konuda kendini yetersiz görme gibi bazı temel zorluklar yatmaktadır. Yine psikolojik danışmanların %12 gibi bir kısmının manevi konuların danışmanlık sürecine dâhil edilmesi konusunda reddedici bir tutum sergilediğini de ortaya koymuştur. Bu reddedici tutumun arkasında maneviyatın hassas bir konu olması ve psikolojik danışmanlık eğitimlerinde maneviyat konusuna yeterince yer verilmemesi gibi nedenleri belirtmişlerdir.

d.b. Manevi Boyutun Psikolojik Danışma Sürecine Etkileri

Danışma sürecine manevi boyutun etkisi, olumlu etkiler ve olumsuz etkiler olarak iki kategori altında incelenmiştir (bkz. Tablo-3).

Tablo-3:

Psikolojik danışma sürecinde manevi boyutun etkileri
(Kategori 1: Olumlu etkileri ve Kategori 2: Olumsuz etkileri)

Katılımcı görüşleri

Frekanslar

<i>Kategori-1: Olumlu etkileri</i>	
Yaşamın anlamlandırılmasına olan olumlu etkisi	26
Sorunların üstesinden gelmesini kolaylaştırması	21
Danışanın iç dünyasını keşfetmesine katkısı	22
<i>Kategori-2: Olumsuz etkileri</i>	
Danışma sürecini uzatması	6
Danışanın psikolojik danışmaya karşı olumsuz düşünce geliştirmesi	5
Danışmanın dini inanç ve değerlerini aktarma riski	6

Katılımcıların %76'ya yakını maneviyatın danışma sürecinde olumlu rol üstlenebileceğini ifade etmektedir. Bu konuda PD24 katılımcısı şunları ifade etmektedir:

“Bence danışma sürecinde danışanın maneviyatının dikkate alınması bakış açılarında farklılık yaratabilir. Danışanın öfkesini kontrol etmesinde, hayattan beklentilerinde, depresif ruh halinden kurtulmasında, öz güvenin oluşmasında ve karşılaşılan problemlerle başa çıkmasında faydaları vardır.” (PD24: 2a).

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi, maneviyatın danışma sürecine olumlu etkilerde bulunduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir.

PD 4 bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: *“Dini/manevi konuların danışmaya dâhil olmasının danışanda olumlu bir terapötik bir atmosfer yaratacağımı, kendi içsel dünyasını zenginleştirici etkilerin olabileceğini belirtebilirim.” (PD4: 2, a).*

Araştırma, danışmanlık sürecine manevi boyutun dâhil edilmesinde etik riskler olduğunu da ortaya koymuştur. Bu risklerden biri, psikolojik danışmanın kendi inanç ve değerlerini danışana aktarması riskidir. Nitekim PD1, danışma sürecine manevi boyutun dâhil edilmesinde, psikolojik danışmandan kaynaklanabilecek olumsuz etkilere bir örnek olarak, "psikolojik danışmanın danışana inanç ve değerlerini aktarma" riski ve bunun danışma sürecini olumsuz etkileyebileceği etik bir ilkeye atıfta bulunmuştur:

“Danışma sürecinde ele alınacak manevi konular konusunda yeterli bilgim olmayabilir, danışana yanlış bilgi verebilirim, danışanı yönlendirebilirim, bu durumdan danışan rahatsızlık duyabilir ve danışma süreci olumsuz etkilenebilir, süreç uzayabilir hatta danışma sürecinin sonlanmasına neden olabilmektedir.” PD1: 2a).

d.c. Psikolojik Danışmanın Danışma Sürecinde Manevi Boyuta İlişkin Kullandığı Yaklaşımlar

Araştırmanın üçüncü teması olan psikolojik danışmanın manevi boyut ile ilgili kullandığı yaklaşımlar ve yöntemler teması katılımcıların ifadeleri doğrultusunda şu şekilde düzenlenmiştir (bkz. Tablo-4).

Tablo-4:
Psikolojik danışmanın danışma sürecinde manevi boyuta ilişkin kullandığı yaklaşımlar

<i>Katılımcı görüşleri</i>	Frekanslar
Ayet ve hadislerin kullanılması	2
Bibliyoterapi	4
Duanın danışma sürecinde bir yöntem olarak kullanılması	3
Jung'un Analitik Psikoloji Kuramı	10
Logoterapi (anlam arayışı) tekniğini kullanma	11
Maneviyatı danışma dışında tutan yaklaşım	6
Rüya analizi	13

Psikolojik danışmanlar tarafından danışma sürecinde kullanılan yöntemlerin danışanın sorununun anlaşılması ve çözüme kavuşturulması amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Ele alınan yöntemlerin bir kısmının danışma sürecinde doğal bir şekilde geliştiği ifadelerden anlaşılmaktadır. Danışanların rüyalarını danışma seanslarına sıklıkla taşımaları, rüya analizini danışmanlar tarafından en çok tercih edilen yöntemlerden biri haline getirmiştir. Bu durumu PD24 şu şekilde ifade etmiştir:

“Danışan manevi/dini konulardan bahsettiğinde genelde rüyalarındaki dini içerikleri anlatıyor ve rüyasının ne anlama gelebileceğini öğrenmek istemektedir. Allah, cennet, cehennem, abiret gibi dini mefhumlardan bahsediyorlar. Bende rüyanın normal hayat akışı içinde sorunuyla bağlantılı olabileceğini düşünerek rüya analizi yapabiliyorum.” (PD24: 4a).

Katılımcıların ifadelerine göre, logoterapi rüya analizinden sonra danışmanlık sürecinde en sık kullanılan tekniklerden biri olarak öne çıkmaktadır.

“Danışanın anlamsızlık, sorumluluk, özgürlük, gelecek beklentisi vb. konularda Victor Frankl'in geliştirmiş olduğu logoterapiyi kullanıyorum. Hayata anlam katıp katmadığını ve hayatında bir anlamsızlık, bir boşluk olup olmadığını irdeliyorum. Onu kendi dünyası içinde anlamaya çalışıyorum, hayatında nelerin önemli olduğunu, varoluşsal bir boşluk yaşayıp yaşamadığına bakıyorum ve danışanın şu anda içinde bulunduğu duruma önem veriyorum.” (PD2: 4a).

PD20 Danışma sürecinde dini kaynaklardan yararlanma konusunda şunları ifade etmiştir:

“Yapılan ön görüşmede danışanın bu alana yatkın olduğu görülürse, bildiklerimiz ölçüsünde dini ve manevi yöntemlerden yararlandığımız olur. Danışma sürecinde gerek ayet ve hadislerin kullanımı noktasında gerekse manevi terminolojiden yararlanmaya çalışırım.” (PD20: 4a).

Manevi yönelimi olan bazı katılımcılar tarafından bibliyoterapi tekniğinin danışma sürecinde ele alındığına dönük ifadeler yer almıştır: *“Endişe bozukluğu, depresyon, travmalar, fobileri takıntılar gibi bazı ruhsal rahatsızlıklarda danışanın kendi iç dünyasını görmesini, iç görü geliştirmesini ve sorununun çözüm yolunu görebilmesi için bibliyoterapi tekniğini uyguluyorum. Bu bibliyoterapiler de peygamberimin hadislerinden veya Kur’an’dan uygun olan ayet veya kıssayı danışma sürecinde ele alıyorum.” (PD17: 4a).*

PD4 çalışmalarında, din ve manevi boyutun hayat enerjisinin kaynağı olduğunu ve ruhsal sorunları iyileştirici etkisinin olduğunu ifade eden C.G. Jung’un Analitik Kuramını kullandığını belirtmektedir: *“Danışmada dini/manevi konulardan bahseden danışanla Jung’un Analitik Psikolojik Danışma Kuramı çağrışımsal analiz kavramları etkili olabiliyor. Diğer yaklaşımlara oranla bizim manevi değerlerimize uygun bir yaklaşım olduğu için etkilidir.” (PD4: 4a).*

Katılımcıların danışma sürecinde manevi konuları ele alırken rüya analizi ve logoterapinin dışında birçok yöntemi kullandıkları görülmektedir:

“Daha çok dinleme yansıtma ve koşulsuz kabul kullanıyorum.” (PD13: 4a).

“Dini/manevi konularda genellikle Din Kültürü ve A.B. öğretmenine sormasını isterim.” (PD8: 4e).

“Bilişsel terapi, davranışçı terapi, varoluşçu terapi, gerçeklik terapisini kullanırım.” (PD19: 4a).

“Daha çok varoluşçu terapi içinde logoterapiyi kullanırım. Ayrıca psikanalitik terapi esaslı rüya analizini kullanırım. Dini, manevi içerikli dualarının anlamını yorumlama üzerinde durabilirim.” (PD22: 4a).

“Danışandan hız alan yaklaşımı kullanırım.” (PD30: 4a).

“Yansıtıcı cümlelerle onu anladığımı belirtmeye çalışırım. Aslında farklı değil terapötik becerilerin bazılarını kullanıyorum. Etkili oluyor. Danışanın kendi iç dünyasını görmesini, iç görü geliştirmesini sağlıyor. Şunu da eklemeliyim ki bazen danışanın anlattığı konuya göre peygamberimin hadislerinden veya Kur’an’dan uygun olan ayeti danışma sürecinde ele almam çok etkili oluyor.” (PD31: 4a).

Bazı katılımcılar danışma sürecinde manevi boyut ile ilgili kullanılabilir teknikler konusunda eğitim almadıklarından nasıl tepki verecekleri konusunda kararsız kaldıklarını şu şekilde belirtmişlerdir:

“Dini/manevi yöntem ve teknikleri kullandığımız söylenemez. Sonuçta bu konuda bir altyapımızın ve bilgi birikiminizin de olması gerekir.” (PD20: 4a).

“Bu konu ile ilgili şimdiye kadar üniversitelerde bir eğitim olmadığımı biliyorum. Bu konuda herhangi bir eğitim almadığımdan manevi konuları ele almak konusunda mesafeli olduğumu söylemeliyim.” (Pd27: 4a).

d.d. Danışma Sürecinde Maneviyatın Değerlendirilmesine İlişkin Psikolojik Danışmanların Donanımları

Araştırmanın dördüncü teması olan danışma sürecinde maneviyatı ele alma ile ilgili psikolojik danışmanların donanımı teması, psikolojik danışmanın yeterliliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık eğitim programlarının yeterliliği olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır (bkz. Tablo-5).

Tablo-5:

Danışmada maneviyatı ele almayla ilgili psikolojik danışmanların donanımı
(Kategori 1: Psikolojik danışmanın yeterliliği; Kategori 2: PDR eğitim programlarının yeterliliği)

<i>Katılımcı görüşleri</i>	<i>Frekanslar</i>
<i>Kategori 1: Psikolojik Danışmanın yeterliliği</i>	
Danışmada maneviyatın ele alınması konusunda gerekli yöntem ve teknikleri kullanma becerisi	7
Danışanın kültürel farklılıklarına duyarlı olma	17
Manevi konuların danışma sürecine dâhil edilmesi konusundaki gelişmeleri takip etme	5
<i>Kategori 2: PDR eğitim programlarının yeterliliği</i>	
Kültürel farklılıklara duyarlı eğitim anlayışı	16
Dini/manevi alanın sınırlarının belirsizliği	23
Psikolojik danışma programları ve maneviyat konusunda araştırmaların yapılması	21

d.d.a. Danışma Sürecinde Maneviyatın Değerlendirilmesine İlişkin Psikolojik Danışmanların Yeterliliği

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda ifadeler üzerinde gerçekleştirilen analizler sonucu Tablo 5’te yer alan maddelere ulaşılmıştır.

Danışanın manevi yönünü de dikkate alan holistik bir anlayışın psikolojik danışman tarafından benimsenmesi önemli bir husustur. Bu da ancak psikolojik danışmanın bu konulardaki yeterliliği ve donanımı

ile mümkündür. Psikolojik danışmanların yeterliliği konusunda PD12 katılımcısının ifadesi şu şekildedir:

“Bu konuda kendimi yeterli gördüğümü söyleyemem. Danışanın dini/manevi ifadelerine karşılık verme konusunda gerekli olan yöntemler konusunda gerek lisans eğitimi gerekse yüksek lisans eğitiminde nitelikli eğitim aldığımı söyleyemem.” (PD12: 5a2). Yine PD32 katılımcısı da benzer şekilde şunları ifade etmiştir: *“Dini/manevi konuların danışma sürecinde ele alınması konusunda kendimi yeterli görmediğimi söylemeliyim. Dini ve manevi konularla ilgili nasıl çalışacağım konusunda yeterli bilgim yok.”* (PD32: 5a2). PD12 ise maneviyatın danışmada ele alınması konusunda eğitim almadıklarından danışanına bu konularda tavsiyelerde bulunmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Manevi unsurların danışmada ele alınması konusunda gerekli eğitim almadığımdan bu konularda kendimi yeterli görmüyorum ve yanlış bir yönlendirme yapmak istemiyorum. Bu yüzden danışanuma manevi konularda tavsiyelerde bulunmayı doğru bulmuyorum.” (PD: 12: 4e).

Katılımcılarının çoğunluğu yükseköğretim programlarında maneviyat yönelimli herhangi bir danışmanlık eğitimi almadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu konuda ilgili yayınları az sayıda katılımcı takip etmektedir. Manevi boyutun danışma sürecinde ne şekilde ele alındığına dair psikolojik danışmanlık etik ilkelerinden ve psikiyatrik rahatsızlıkların sınıflandırıldığı DSM-V Tanı Ölçütleri Kitabı'ndan bilgi edinildiği görülmektedir. Bu konuda PD22 şunları belirtmiştir:

“Özellikle ABD’de manevi danışmanlık alanındaki gelişmeleri takip ediyorum. Bu konularda makaleler okurum. Avrupa’da hastanelerde ve ceza evlerinde manevi danışmanlığın son zamanlarda dikkat çekici bir şekilde geliştiğini görmekteyiz. Özellikler Amerika’da Amerikan Psikiyatri Derneği bünyesinde ASERVIC’in bu konuda birçok çalışması bulunmaktadır. Ülkemizde ise bu konu 2015 yılından sonra duyulmaya başlanmıştır ve gelişmesi gereken bir konudur.” (PD22: 5a1).

d.d.b. PDR Eğitim Programlarının Danışma Sürecinde Maneviyatın Değerlendirilmesine İlişkin Yeterliliği

Ruh sağlığı alanında çalışan veya çalışacak olan uzmanlara maneviyat ve dini içerikleri danışma sürecinde ele alacak yöntemleri de kapsayacak şekilde bir anlayışın kazandırılacağı eğitim verilmesi gerektiği psikolojik danışmanların çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir. Bu konuda PD20'nin anlatımı konunun önemini özetler niteliktedir:

“Ruhsal alanda hizmet sunacak olanlara öncelikle Müslüman kültürünün sonra da diğer dinlerin psikolojik tedaviye yönelik önerileri okutulmalıdır. Psikolojik müdahaleler ve psikoterapi süreci insanların ruh dünyalarına hitap etmektedir. Bugün uygulamada olan psikolojik yaklaşımların temeli 19. yy.’a dayanmaktadır. Seküler bir temele dayanan bu anlayış öncesini yok saymakta, reddetmekte ya da en basit ifadeyle dikkate almamaktadır. Ruhsal sıkıntı ve sorun yaşayan bir kimseye, dini yok sayarak, sadece 19.yy. da kuram geliştiren bir kişiyi temel alarak çözüm önerileri sunmak akılcı değildir. 19. yy.’dan önce insanlar hiç ruhsal sorun yaşamamış mı? Rubun yaratıcısı, yarattığı ruh hakkında hiçbir şey söylememiş de bu konu ilk defa Freud’un mu aklına gelmiş? İnsanlara her alanda önder olan ve onlara, Yaratıcının emir ve yasaklarıyla, tavsiyelerini aktaran Peygamberler bu alanı pas geçmiş olabilirler mi? Pek çok konuda görüş ileri sunan İslam felsefecileri ve düşünürleri bu konuda hiç mi bir şey söylememişler? İşte bu soruları cevaplamadan adeta devekuşu mantığıyla hareket etmek son derece yanlıştır. O nedenle ruhsal alanda çalışacak olan ve psikoloji okuyan herkese, dinin psikolojiye bakışını ve yaklaşımını içeren maneviyat ve dini içerikli bir eğitim verilmesi zorunluluk olarak algılanmalıdır.” (PD20: 5b1).

Psikoloji ile ilgili lisans programlarında verilen eğitimin batı kaynaklı olması ve Türk toplumuna ait değerler sisteminin dikkate alınmaması nedeni ile psikolojik danışmanların çoğunluğu danışma sürecinde spiritüel konuların ele alınmasına mesafeli durmaktadır. Nitekim PD8 bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Psikoloji eğitimi ağırlıklı olarak batı kaynaklı olduğu için, danışma sürecinde bizim değerlerimiz veya manevi konulardan bahsetmek çok zararlıymış gibi yansıtıldığını düşünüyorum. Bu konulardan ve bakıştan uzak bir psikolojik yaklaşımların kişinin ruh sağlığının bütünlüğe ve çözüme kavuşturmayacağı kanaatindeyim.” (PD8: 5a1).

Bu ifadelerden ayrıca danışma sürecinde bireyin biyolojik, sosyal, kültürel, psikolojik özellikleri gibi spiritüel yanının da dikkate alınarak bütüncül bir şekilde değerlendirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

PD31 Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve psikoloji ile ilgili gerek lisans gerekse lisansüstü yükseköğretim programlarının maneviyat ve din ile ilgili olan diğer programlar ile iş birliği içinde çalışması gerektiğini şu ifadeler ile belirtmiştir: “PDR ve psikoloji programlarda verilecek eğitim, her dini ve kültürü kapsayacak bir özelliğe sahip olmalıdır. Bu konuda İlahiyat Fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ruh sağlığı hizmeti veren ilgili bölümler (PDR, psikoloji, psikiyatri) iş birliği ile somut bir program ortaya konabilir.” (PD 31: 5b2).

Araştırma sonuçları, psikolojik danışmanların manevi boyutla ilgili bilgi ve becerilerinde önemli bir eksiklik olduğunu gösteriyor. Katılımcıların çoğunluğu, danışanın dini/manevi ifadelerine nasıl tepki vereceklerini ve bu ifadeleri danışmanlık sürecine nasıl dâhil edeceklerini bilmediklerini ve bu konuda bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca lisans ve yüksek lisans programlarında manevi danışmanlık ve psikolojik danışma ile ilgili yeterince ders ve uygulama imkânı sunulmadığını ve bu alandaki bilimsel araştırmaların hala sınırlı olup, psikolojik danışmanlara rehberlik edecek yeterli bilgi birikimi oluşmadığını ifade etmişlerdir.

S o n u ç

Bu araştırmada ruh sağlığı hizmeti veren psikolojik danışmanların danışma sürecinde maneviyat ve manevi konulara ilişkin yaklaşım ve görüşleri incelenmiştir. Bu ana problem çerçevesinde, psikolojik danışmanların, danışma esnasında manevi boyutun ele alınması, danışanın manevi paylaşımlarının danışma sürecine etkileri, manevi boyut ile ilgili kullanılan yaklaşım ve yöntemler ve maneviyat ile ilgili kendi donanım ve yeterliliği ile rehberlik ve psikolojik danışmanlık programlarının yeterliliği hakkında görüş ve önerileri araştırılmıştır.

Araştırmanın birinci alt amacı kapsamında, psikolojik danışmanların danışmanlık sürecinde manevi boyutun ele alınmasına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın birinci alt amacına ait bulguları, psikolojik danışmanların manevi boyutu danışmanlık sürecine dahil etmeye yönelik yaklaşımlarında çeşitlilik olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgulara göre, psikolojik danışmanların önemli bir kısmı (%74), danışmanlık sürecinde danışanların dua etme, manevi/dini içerikli okumalar yapma, manevi tecrübelerini paylaşma gibi manevi etkinliklerini doğal karşılamaktadır. Hatta bazı danışmanlar bunu zorunlu olarak görmektedir ve maneviyatın danışanın ruhsal ve duygusal iyiliklerine katkıda bulunabileceğine inanmaktadır. Nitekim alanyazın incelendiğinde etkili bir danışman danışan ilişkisi kurmak için gereken koşullar arasında psikolojik danışma sürecinde danışanla iş birliği içinde olmak, koşulsuz kabul ve saygı, danışmanın samimiyeti ve doğru empati kurmak bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2019: 134-135). Çeşitli kaynaklar, danışanın koşulsuz kabulü ve saygının, terapötik süreçte kullanılacak teknik veya değerlendirmelerden daha önemli olduğunu belirtmektedir. (Aka, 2021: 206).

Psikolojik danışmanların önemli bir kısmı (%18), manevi konuları danışmanlık sürecine dâhil etmeye çekinceli yaklaşmaktadır. Psikolojik danışmanların bir kısmı ise (%12), manevi konuları danışmanlık sürecine

dâhil etme konusunda reddedici bir tutum sergilemektedir. Psikolojik danışmanların manevi konulara mesafeli yaklaşmasının arkasında danışanı yönlendirme riski, yanlış bilgi verme ve bu alanda yeterli donanıma sahip olmama gibi endişelerin yattığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde, danışmanların aldıkları mesleki eğitim çerçevesinde manevi konuları din adamlarının yetki alanı olarak görmeleri, danışmada manevi konulara nesnel ve tarafsız kalmalarının öğretilmesi, bu konulara zaman ayırmak istememeleri ve yetkinlik alanının dışında olduğunu düşünmeleri manevi konuları danışma sürecinde ele almalarının önündeki engellerden gösterilmektedir (Kasapoğlu, 2019: 134-135). Bu durum ise psikolojik danışmanların manevi konulardaki bilgi ve becerilerini geliştirmeleri ve bu konuda etik sınırları gözetmelerinin önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları, manevi paylaşımların danışmanlık ortamına çoğunlukla danışanlar tarafından getirildiğini gösteriyor. Bu durum, özellikle danışanın çaresizlik duygusu yaşadığı, boşlukta hissettiği ve anlam arayışında olduğu zamanlarda daha sıklıkla görülüyor. Nitekim bu konuda, Yaman'ın (2019), "Ruh Sağlığı Alanı Çalışanlarının Değerlendirmeleriyle Ülkemizden Örnekler" adıyla yapmış olduğu saha çalışmasında elde ettiği bulgulara göre, ruh sağlığı alanında çalışan profesyoneller, danışanların danışma sürecinde uygun görüldüğünde manevi inançlarına odaklanmaktadır (Yaman, 2019: 17-45). Araştırmalar, danışanların psikolojik danışma ortamlarında dini ve manevi konuları konuşma, ifade etme ve paylaşma isteği içinde olduklarını göstermektedir. Bu konularda danışanlar, psikolojik danışmanlardan anlayış ve destek beklemektedirler (Şahin, 2020: 121).

Hathaway ve v.d. (2004) yurt dışında klinik psikologlar üzerinde yaptıkları araştırmada, psikologların %80'inin dini/manevi boyutun ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu düşündükleri, ancak psikologların yarısından fazlasının danışanlarının maneviyatı hakkında soru sorduğu, %18'inin ise bu konuda hiç soru sormadıkları ortaya çıkmıştır. Psikologlar arasındaki bu tutarsızlık onların hem eğitim öğretim hem de kişisel manevi bağlılıklarındaki farklılıkları yansıtmaktadır. Ülkemizde de yurt dışında yapılan bu çalışmaya benzer bir durum olduğu söylenebilir. Nitekim Yaman (2019), çalışmasında ruh sağlığı uzmanlarının inançlı olsalar dahi maneviyat ile ilgili kavramlara karşı danışma sürecinde mesafeli durdukları sonucu çıkarılabilir (Yaman, 2019: 17-44). Bu durum Türkiye'de ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların çeşitli nedenlerle din ve maneviyat konularına danışmanlık sürecinde mesafeli durdukları yönünde kanıyı güçlendirmektedir.

Araştırmamızın ikinci alt amacında, maneviyatın danışma sürecine etkisi araştırılmıştır. Katılımcıların % 76'ya yakını maneviyatın danışma sürecinde olumlu rol üstlenebileceğini ifade etmektedir. Araştırmaya katılan danışmanların büyük çoğunluğu, dini ve manevi konuların danışmanlık sürecine yaşamın anlamını bulma, sorunlarla başa çıkma, iyileşme umudunu artırma ve içsel zenginleşmeyi artırma gibi önemli katkılar sağladığını ve danışanlara birçok yönden fayda sağladığını ifade etmiştir. Araştırma sonuçları, danışmanlık sürecinde danışanın maneviyatının dikkate alınmasının danışanda farklı bakış açılarına yol açabileceğini gösteriyor. Bu farklı bakış açıları, danışanın öfkesini kontrol etmesinde, hayattan beklentilerinde, depresif ruh halinden kurtulmasında, öz güvenin oluşmasında ve karşılaştığı problemlerle başa çıkmasında faydalar sağlayabileceği ortaya konmuştur. Bu araştırmanın bulguları literatür ile benzerlik göstermektedir. Bergin (1983), manevi boyutun ruh sağlığı üzerindeki etkisini incelediği meta-analiz çalışmasında, 1980'lerde gerçekleştirilen araştırmaları değerlendirmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, incelenen çalışmaların %47'sinin manevi boyut ile ruh sağlığı arasında ortalamanın üzerinde bir ilişki gösterdiği bulunmuştur (Horozcu, 2010: 225). Bilhassa son yirmi yılda yapılan bilimsel araştırmalar, maneviyatın ruhsal ve bedensel sağlığımızı önemli ölçüde etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır. Dinî inanç ve manevi değerlerin davranışlar üzerinde olumlu etkiler yaratarak danışma sürecini olumlu yönde etkileyebileceği yaygın bir görüştür. Abdulhalik'in (2007) Cezayir'de 244 kolej öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği araştırma, manevi boyutun ruhsal sağlık, mutluluk, yaşam memnuniyeti ve iyimserlikle pozitif yönde güçlü bir ilişki içerdiğini; aynı zamanda kötümserlik ve anksiyeteye negatif yönde ilişkilendiğini göstermektedir. Araştırma bulguları, dini/manevi danışmanın, seküler danışmaya kıyasla patolojik rahatsızlıkları iyileştirmede daha güçlü bir güce sahip olduğunu gösteriyor (Horozcu, 2010: 220-226). Psikolojik danışma sürecinde danışanın manevi boyutunun ele alınması, günlük yaşamlarında karşılaştıkları stres, kaygı ve depresyonla mücadele edebilmeleri için güçlü sınırlar oluşturarak kontrol mekanizmalarını güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır (Koç, 2012: 205). Bu bulgular, danışma ve terapi pratiklerinde dini ve manevi boyutun önemini vurgulamaktadır.

Araştırma, danışmanlık sürecine manevi boyutun dâhil edilmesinde etik riskler olduğunu da ortaya koymuştur. Bu risklerden biri, psikolojik danışmanın kendi inanç ve değerlerini danışana aktarması riskidir. Bu durum danışma sürecini olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Çalışmalar, maneviyat ve dinin genellikle ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermekle birlikte bazı

durumlarda bu etki olumsuz olabilir. Şöyle ki danışmanın inanç ve değerlerini aktarması, yanlış yorumlama sonucunda danışanlarda stres, kaygı ve depresif eğilimlerin artabileceğini göstermektedir (Ayten, 2018: 11-14).

Sonuç olarak maneviyat ve dinin ruh sağlığında karmaşık bir rol oynadığı araştırmalar tarafından kanıtlanmıştır. Bu karmaşıklık, maneviyat ve din in hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabilmesinden kaynaklanır. Danışmanların, danışanla maneviyat ve din hakkında konuşurken etik kuralları dikkate alarak sorumlu bir şekilde davranmaları, danışanlarının inançlarına saygı duymaları ve onların ruhsal sağlığını korumayı ön planda tutmaları önemlidir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı adı altında psikolojik danışmanın danışma sürecinde manevi boyut ile ilgili kullanmış olduğu yaklaşımlar ve yöntemler araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre, psikolojik danışmanlar tarafından danışma sürecinde kullanılan yöntemlerin danışanın sorununun anlaşılması ve çözüme kavuşturulması amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi konuları ele alırken %38'i rüya analizi, %32'si logoterapi, %29'u Jung'un Analitik Psikoloji Kuramı gibi danışma alanında kullanılan teknikleri kullandıkları görülmektedir. Daha çok manevi danışmanlık alanında kullanılan bibliyoterapi, dua, ayet ve hadis kullanımı oldukça az kullanıldığı araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Katılımcıların %12'sinin danışma ortamında kullanılabilecek yöntem ve teknikler konusunda bilgi ve beceri eksikliği nedeniyle dini ve manevi konulara mesafeli yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi boyut ile ilgili kullanmış oldukları bazı teknikler alan yazın taramasıyla incelenmiştir. Buna göre, psikolojik danışma sürecinde rüya analizi, logoterapi, bilişsel terapi, bilişsel davranışçı terapi, pozitif psikoterapi, manevi odaklı bütüncül terapi, çözüm odaklı kısa süreli terapi, varoluşçu psikoterapi, gestalt terapi ve çok kültürlü psikoterapi gibi çeşitli yaklaşımların kullanılabileceği görülmektedir (Gürsu, 2022: 89-200). Dinî müdahale teknikleri arasında dua, tefekkür ve derin düşünme, kutsal metinleri okuma, af dileme ve tövbe, ibadet ve ritüel gibi pek çok teknik sayılmaktadır (Aka, 2020: 225). Danışmanlık sürecinde, danışanın durumuna ve gereksinimlerine uygun olarak çeşitli manevi müdahale teknikleri de kullanılabilir.

Araştırmanın dördüncü alt amacı olan, psikolojik danışmanların kendi donanım ve yeterliliği ile rehberlik ve psikolojik danışmanlık programları ve maneviyat hakkında görüş ve önerilerinden elde edilen bulgulara göre, psikolojik danışmanların manevi boyutla ilgili bilgi ve

becerilerinde önemli bir eksiklik olduğunu gösteriyor. Katılımcıların çoğunluğu, danışanın dini/manevi ifadelerine nasıl tepki vereceklerini ve bu ifadeleri danışmanlık sürecine nasıl dâhil edeceklerini bilmediklerini ve bu konuda bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca psikolojik danışmanlık lisans ve yüksek lisans programlarında manevi danışmanlık ile ilgili yeterince ders ve uygulama imkânı sunulmadığını ve bu alandaki bilimsel araştırmaların hala sınırlı olup, psikolojik danışmanlara rehberlik edecek yeterli bilgi birikimi oluşmadığını ifade etmişlerdir. Bu durum danışmanlık sürecinde manevi paylaşımlara yönelik bakış açılarının olumsuz etkilendiğini düşündürmektedir. Bu konuda alan yazına bakıldığında Pargament (2009), birçok danışmanın ruh sağlığı bozukluklarını anlamak üzerine bir eğitim gördüğünü, ancak danışanlarının manevi değerlerini danışma oturumlarına entegre etmek için yeteri kadar eğitilmediğini ve dolayısıyla danışanların ruhsal sağlık işlevlerini iyileştirmeye nasıl yardımcı olabileceği konusunda bir anlayışa sahip olmadıklarını belirtmiştir (Kasapoğlu, 2019: 71). Bu durumun temel nedeni, psikolojik danışmanlık alanındaki eğitim programlarında bu konuya yeterli öncelik verilmemesi ve ilgili yükseköğretim kurumlarında sunulan eğitimin yetersizliği olarak öne çıkmaktadır. Psikolojik danışmanlık eğitimlerinde maneviyat konusuna daha geniş yer verilmesi ve bu alanda daha fazla eğitim ve kurs imkânı sunulmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Psikolojik danışmanların dini manevi konuları danışma ortamında ele almanın etik açıdan doğru olup olmadığı ve bu konuları nasıl ele alınacağıyla ilgili sorun yaşadıkları görülmüştür. Bu konuda Avrupa ve Amerika'da önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Nitekim Amerikan Psikiyatri Birliği'nin (APA) alt birimi olan Psikolojik Danışmada Manevi, Etik ve Dinî Değerler Birliği'nin (ASERVIC) danışanların dini ve manevi ihtiyaçlarını danışma ortamında ele almanın önemini vurguladığını ifade edebiliriz (Ekşi, 2022: 360). Yapılan birçok meta analiz çalışması dini-manevi içeriklerin danışma ortamına eklenmesinin tedavi sürecini hızlandırdığı, hayata anlam kattığı ve benliğe olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır (Aka, 2020: 201-233). Bu araştırmada ortaya konulduğu üzere ruh sağlığı uzmanlarının, danışanlarının dini ve manevi paylaşımlarını anlayabilmeleri ve saygıyla yaklaşabilmeleri için gerekli bilgi ve becerilere sahip olması gerekiyor. Bu amaca ulaşmak için ruh sağlığı uzmanlarının, danışanlarının dini ve manevi paylaşımlarını anlayabilmeleri için bu konularda eğitim almaları önemlidir.

Sonuç olarak Türkiye'de psikolojik danışmanlıkta maneviyatın rolü, hala tam olarak netleşmiş değildir. Bu konuda daha fazla araştırma

yapılması ve bu alandaki etik ve yasal düzenlemelerin netleştirilmesi gerekmektedir. Buna rağmen, manevi danışmanlık, danışanlara ruhsal ve duygusal iyilik halini geliştirmelerinde yardımcı olmak için önemli bir araç olma potansiyeline sahiptir.

Kaynaklar

Aka, M. (2020). Dine ve kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık-I: manevi danışmanlık perspektifinden kuramsal analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2(2), 201-233.

American Counseling Association. (2014). *Code of ethics*. <https://www.counseling.org> (Erişim: Ocak, 2023).

Aservic. (2009). *Aservic white paper*. ABD: Association for Spiritual, Ethical and Religious Values in Counseling. <http://www.aservic.org> (Erişim tarihi: 14 Ocak 2023).

Ayten, A. (2018). *Din ve sağlık: kavram, kuram ve araştırma*. Marmara Akademi Yayınları.

Çakar, S. F. (2021). Önleyici psikolojik danışmanlık kuramsal çerçeve. [içinde] *Önleyici psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (ss. 1-41). Ed. S. F. Çakar. Pegem Akademi.

Doğan, M. (1997). *Duanın psikolojik ve psikoterapik etkileri*. (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi

Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğer kâmlık ilişkisi*. (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Ekşi, H. (2022). *Manevi yönelimli psikolojik danışma*. Atlas Akademik Basım Yayın.

Gürsu, O. (2022). *Danışma ilke-beceri ve teknikleri*. Çamlıca Yayınları.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübi araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 209-240.

Kararımak, Ö. (2004). Tinsel anlayışın psikolojik danışmadaki rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(22), 45-55.

Kasapoğlu, F. (2019). *Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi konulara ilişkin tutumlarının manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri açısından incelenmesi*. (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi.

Kimter, N. (2013). Din ve maneviyatı kavramlaştırma. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 86-87.

Koç, M. (2012). Manevî (psikolojik) danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma –I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 201-237.

Lokmanoğlu, Ş. A. (2021). Din psikolojisi, [çinde] *Din ve sağlık ilişkisi* (ss. 237-266). Ed. N. Gencer, M. Cengil. Assum Basım ve Mücellit.

Okan, N., & Ekşi, H. (2017). Maneviyat ve logoterapi. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2(2), 146.

Prusak, J. (2016). Differential diagnosis of religious or spiritual problem: Possibilities and limitations implied by the V-Code 62.89 in DSM-5. *Psychiatries Polska*, 50(1), 175-186.

Ruh hastalıkları tanı ölçütleri başvuru el kitabı (DSM-V-TR). (2013). (çev. E. Köroğlu). Ankara Hekimler Yayın Birliği.

Şahin, A. Z. (2020). *Psikoloji ve psikoterapide din*. Çamlıca Yayınları.

Takmaz, Z. (2015). *Psikolojik danışma etkileşiminde maneviyata bakış*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Tan, T., & Yıldız, M. (2022). Manevi iyi oluş kavramının ortaya çıkması ve tanımlanması. *Dini Araştırmalar*, 25(63), 447-476.

TDK. (2019). 'Maneviyat' maddesi. <https://www.sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 14 Ocak 2023).

Toparlı, R. (2005). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.

Yaman, N. (2019). Terapötik süreçte maneviyat: Ruh sağlığı alanı çalışanlarının değerlendirmeleriyle ülkemizden örnekler. [çinde] *Manevi danışmanlık ve rehberlik: Farklı alanlardan araştırma bulguları ve değerlendirmeler* (ss. 17-44). Ed. A. Ayten. Dem Yayınları.

Bu makale, birinci yazarın *Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi boyuta ilişkin yaklaşım ve görüşleri* (2023) başlıklı tezsiz yüksek lisans projesinden üretilmiştir.

